

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Simpozij u povodu 300. obljetnice rođenja Immanuela Kanta (1724–2024): Kant

Babić, Mile; Mujkić, Asim

2025

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/834>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

KANTOV IDEAL MIRA

*Sonja Tomović Šundić**

Sažetak: U radu “Kantov ideal mira” pokušava se obrazložiti mirovno stanje kao prosvjetiteljski ideal i osnov kosmopolitizma nasuprot iracionalnosti nasilja te pretpostavki na kojima se u Kantovom učenju može izgrađivati civilizacija mira. Posebno se uzima u razmatranje ideja republikanizma i pravne države kao optimalan okvir za izgradnju svjetskog mira, a ujedno i moralnost i umnost ljudske prirode, jedinstvo etike i politike kao njenog temelja, što od individualnog plana treba da dovede do stvaranja svjetsko-građanske države.

Ključne riječi: svjetski mir, um, moral, politika, svjetsko-građanska država, prosvjetiteljstvo

Kant započinje svoju političko-pravnu misao raspravljanjem o smislu prosvijećenja, kako bi utvrdio polaznu tezu u svom istraživanju. Njegova formula glasi: *Sapere aude*, obrazuj svoj razum, kako bi se razum od njegovog potencijalnog stanja razvio u spoznajnu moć. On se ozbiljno hvata u koštac sa cijelim problemom prosvijećenosti, ističe da je u krajnjoj liniji prosvijećeni razum, obrazovani razum, oplemenjen idealom znanja i moralnog usavršavanja. Kant ponavlja temu antičke filozofije o neophodnosti racionalnog znanja za utvrđivanje društvenog poretka, koji treba da se osniva na racionalnim temeljima, čije je izvoriste u ljudskom razumu. Poistovjećujući racionalnost kao ključ za prosvijećeno, svrsishodno uređeno društvo, Kant kaže: Prosvjetiteljstvo je izlaz iz stanja samoskrivljene nepunoljetnosti (Kant, 2000: 35).

Ako bi smo u kratkim crtama izložili Kantovu ideju vječnog mira, mogli bi da istaknemo sledeće:

Prosvijećeni čovjek želi mir, prosvijećeni narodi treba da teže međunarodnom poretku koji je utemeljen na ličnoj slobodi i građanskoj jednakosti, prosvijećenost treba da bude garant ujedinjenog čovječanstva u budućnosti i republikanskog uređenja, zasnovanog na vladavini prava i poštovanju ljudskog dostojanstva. Trajan mir je djelo racionalno-moralne čovjekove prirode i slobode kao njene esencije, jer samo slobodan čovjek može da ideju mira kao regulativnu ideju uma ustanovljava konkretno u političkim zajednicama, što čini mogućim ujedinjeno čovječanstvo.

* Redovna profesorica, Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore, kontakt: stomovic@t-com.me

Ukoliko dopuštamo da je Kant originalan u svemu, i da je u začetku obradio ideje koje će potresti svijet, njegov stav o odvažnosti upotrebe sopstvenog razuma pripada takvom sustavu mišljenja. Lozinka prosvjetiteljstva (*Sapere aude*) imperativno upućuje na upotrebu vlastitih razuma, potencira hrabrost da se u misaonim radnjama pronađe osnov vlastitog djelanja, utemeljen na slobodnoj volji; biti misleće biće znači istovremeno biti slobodno biće, čime se na antropološkoj razini ljudska priroda definiše kao misaona i slobodna od spoljašnjih autoriteta, dogme i tradicije. Ovaj zahtjev: imaj hrabrosti upotrijebiti svoj razum, istovremeno znači mogućnost izlaska iz *samoskrivljene nezrelosti* i ostvarenje ideala prosvjetiteljstva. Riječ je o razumu bez rukovođenja nekog drugog, aktivnoj spoznaji uma u čijim se radnjama odvija proces slobodnog mišljenja, koje se ne da potčiniti izvanjskim određenjima. Takav um ima uporište samo u svom vlastitom sudištu, rasudnoj moći koja je samostalna, i ne da se podrediti nikakvim nametnutim autoritetima, izvan sebe same.

Nema sumnje, kod Kanta se postulira ideja da se izvor legitimiteta i istinitosti nalazi u zakonima uma, pa je prosvijećeni čovjek (o)slobođen od stranih (izvanjskih) prisila, u stanju je da slobodno postavi principe svog djelovanja. Time ujedno potvrđuje sopstvenu zrelost, napušta dobrovoljnu (samoskrivljenu) nezrelost, dokazuje da je sposoban da bude slobodan u odnosu na nužnost i kauzalitet koji vlada u prirodi. Ovo *samoskrivljeno* valja shvatiti kao najviši stepen odgovornosti koji izvire iz slobodne upotrebe razuma, avanture mišljenja u koju se čovjek treba odvažno upustiti, potvrdivši ovim činom svoju racionalnost u najvišem stepenu.

Kant je naglasio ideju da je um, misao, mišljenje povezano sa praksom, onim *treba da*, koji ono idealno povezuje sa onim realnim. Izgleda prirodnim da uspjeh kantovske refleksije zavisi od toga koliko će on uspijevati da sferu nadosjetilnog poveže za svijetom života i načelo uma najtješnje dovede u vezu sa djelanjem u okviru konkretnog društvenog ponašanja u političkim zajednicama. Drugim riječima, Kant odbacuje dogmatsko povjerenje u moć saznanja u apsolutnom smislu, ali iz cjeline njegovog promišljanja proizilazi da se može djelati pod pretpostavkom da u prirodi i čovjeku postoji neka skladna cjelina, zakon koji važi kao pragmatično načelo, i u praksi potvrđuje postojanje onog što je metafizičko, a čini mogućim čovjekov opstanak. Pojedinaac se slobodno priklanja zakonitosti koja izvire iz uma, jer to je ujedno najviša forma njegove slobode, koja istovremeno omogućava i formu zajedništva kojoj se svako mora prikloniti, i u kojoj svako ostaje slobodan. Kantov je odgovor da nam je tu sada potreban nesumnjivi suodnos između akta mišljenja, kao

subjektivnog započinjanja jednog pojmovnog predočavanja, i komunikacije sa drugima, kako bi se od vlastitog uma učinila valjanom njegova javna upotreba. Baš kao što razum, vjerujući u neku prirodnu svrhovitost koju ne može dokazati, dovodi u vezu sve razumne volje u skladnu cjelinu, čime Kant lavira između prosvjetiteljskog ideala progressa i luteranske teze o iskvarenosti ljudske prirode, on pronalazi uporište za svojevrsno isticanje povjerenja u samostalnost razuma, tako da na tome nastoji da zasniva slobodu. Smisao Kantovog poimanja slobode je u ovome što on podrazumijeva da se mišljenje u refleksivnom znanju otkriva kao mogućnost slobode, a ne samo spoznaje. U svakom slučaju, princip slobode je u nama i ne možemo ga pripisati predmetu pa upotreba uma mora biti otvorena i slobodno izložena javnosti, što je ujedno i Kantovo viđenje smisla cjelokupnog prosvjetiteljstva. Pri tome, publicitet o kome se govori kod Kanta nije racionalna razmjena argumenata, dijalog sa drugima, već refleksivno stanje našeg duha, moć prosuđivanja kojom se u mislima (apriori) uzima naše predočavanje perspektive gledanja svakog drugog da bi se sopstveni sud uporedio *s cjelokupnim ljudskim umom* i činio mogućim našu poziciju da se fiktivno *postavimo na mjesto svakog drugog*. To znači ne usvajati nekritički stavove, nego samo slobodnu (javnu) upotrebu uma iskoristiti za postizanje *consensusa* i opšte saglasnosti. Na ovaj način Kant je pokušao da utemelji početnu premisu na kojoj počiva ostvarenje svjetskog mira u spisu *Prema vječnom miru*, (1795), koji sadrži šest preliminarnih i tri definitivna članka o vječnom miru, dva dodatka (*O jamstvu vječnog mira* i *Tajni članak o vječnom miru*), zatim prilog u kome se raspravlja o odnosu između morala i politike (Kant, 2000: 211–215).

Jer kad je priroda pod tim tvrdim pokrivačem razvila klicu o kojoj se najnežnije brine, naime sklonost i poziv za slobodnim mišljenjem, onda ta klica postepeno djeluje povratno na stanje duha naroda, kroz što ovaj postaje sposoban malo po malo za slobodno delanje, i konačno na osnovne stavove vlade koja sama nalazi da je njoj samoj korisno da s čovekom, koji je tada više nego mašina, postupa shodno njegovom dostojanstvu. (Kant, 2000: 96).

Iako nema načina da se opšti pojmovi logikom dokažu, onako kako se mogu dokazivati kauzalne veze u prirodnom svijetu, jer nadmašuju našu sposobnost teorijskog saznanja, pretpostavlja se da je ono što privremeno usvajamo kao hipotezu, a ne dogmu krucijalno, pa drugim riječima Kant utvrđuje naše pravo da živimo kao moralno – svrhovito biće u društvu, i ovo pravo utvrđuje na našoj racionalnoj prirodi. Samo pomoću mišljenja, kojim se ipak uspostavlja neka proporcija između noumenalnog i fenomenalnog svijeta,

njihova unutrašnja analogija i saglasnost, primjena moralnih principa u praksi je moguća, pa mišljenjem utvrđujemo da pojedini empirijski zakoni nisu *izolovani ni raznorodni*, pa se takva svrhovitost pretpostavlja i u ljudskom svijetu.

Kantov ključni argument jeste nalaz da je priroda u nama razvila *sklonost i poziv za slobodnim mišljenjem* i ta *klica*, posijana mudrim rukovođenjem sijača (prirode) u ljudsku dušu, djelotvorna je za stanje duha jednog naroda i njegovu mogućnost slobodnog djelanja. U isti mah ova sposobnost samostalnog mišljenja čini čovjeka različitim u odnosu na sva živa stvorenja na planeti i temelj je načela da se treba postupati sa čovjekom shodno njegovom dostojanstvu. Čovjek nije robot (mašina), već biće obdareno slobodnim mišljenjem, u čemu leži njegovo dostojanstvo i njegova povišena vrijednost u poretku prirode, o čemu moraju voditi računa sve vlade svijeta:

Četvrti i posljednji korak koji je načinio um, uzdigavši time čovjeka iznad zajednice s životinjama, sastojao se u tome što je čovjek (molarisana nejasno) shvatio da je on svrha prirode i da mu u tome ne može biti takmac ništa što živi na zemlji. (Kant, 2000: 49).

Sada moramo istaći Kantovo temeljnije razumijevanje dijalektike uma koja uzdiže čovjeka *iznad zajednice* s animalnim svijetom, odvaja ga od fizičkog svijeta, čini da je biće koje obitava u *carstvu ciljeva* i može da živi kao moralno (slobodno) stvorenje. U tome čovjek nema konkurenciju. Ono što se ranije pokazivalo kao regulativno, sada postaje u izvjesnom smislu konstitucionalno, predznak približavanja dviju sfera: teorijske i praktične. Mi imamo praktični razlog da slijedimo um kao nit vodilju, svjedočanstvo da smo mi konačno svrha prirode, i u tome nas ne može prevazići nijedno živo biće na zemlji. Na ovom čvrstom temelju Kant nastoji da zasniva svoj kosmopolitizam, kulturu kao napredovanje prema boljem, neophodnost uspostave globalnog mira za prosperitet i mogućnost *uvođenja jedne međunarodne opće države*, kao pretpostavke da je ona realno moguća (Kant, 2000: 96). Možemo kazati da je Kant realan u pogledu istorijske prošlosti tvrdeći da na ovom stupnju kulture *na kojem se ljudski rod nalazi, rat je i dalje nužno sredstvo da se ono unapređuje* (Kant, 2000: 55), ali da u njegovoj futurističkoj projekciji postoji drugačije rešenje:

Ljudska priroda nigdje se ne pokazuje manje dostojnom nego u odnosima čitavih naroda jednih prema drugim. (Kant, 2000: 96)

Kritičko preispitivanje mogućnosti *svjetskog mira* izvodi se iz necjelishodnosti ratnog stanja u kome se destruiira racionalnost ljudske prirode. Odnosi među narodima zasnovani na neprijateljstvu poništavaju smisao

ljudskog dostojanstva, srozavaju ideju čovjeka na puko biološko postojanje u kome primat imaju nagoni i instinkti, a ne uzvišenija strana oličena u pojmu čovječanstvo. Neshvatljivo svojstvo slobode, jer je pojam slobode čisti umski pojam, osnov je najvišeg načela filozofije – morala, kako Kant tvrdi u svojoj metafizici morala.¹ Ovdje se Kant oslanja na moralne stavove iz cjeline svog filozofskog učenja, pretpostavkom da je čovjek prirodno biće (*homo phenomenon*), gdje se nalazi uzrok za njegove radnje u empirijskom svijetu, ali da je slobodan (*homo noumenon*), biće sposobno za moralne obaveznosti, tako da ovo razmatranje čovjeka u dvojnomo značenju može biti objašnjenje za uspostavljanje dužnosti prema samome sebi, ali i prema čovječanstvu, osnov za utemeljenje civilizacije mira. S obzirom na to da svaki čovjek posjeduje urođenu sposobnost moralnog ponašanja, *neko opće zakonodavstvo*, on posjeduje sposobnost čistog uma da sam za sebe bude praktičan. Čovjekova je dužnost da se uzdiže od (samo)skrivenosti svoje prirode do čovječnosti, kako bi kulturu svoje volje uzdigao do najčistije moralne nastrojenosti, a da joj se pritom povinjava iz dužnosti.² Time se postulira važna misao Kantovog učenja da je sa svrhom čovječanstva u našoj vlastitoj osobi spojena dakle umska volja, prema tome dužnost da čovjek sebe učini zaslužnim za čovječanstvo (Kant, 1967: 179).

Pošto je nastojao da obrazloži ideju da je čovjek biće koje je sposobno da ima svrhe i da upotrijebi svoju snagu ne samo prema *instinktu prirode, nego slobodi kojoj ona određuje tu mjeru*, čovjek zbog dužnosti koju ima prema samom sebi (*kao umnom biću*) ne smije dozvoliti da njegove prirodne dispozicije ostanu neiskorištene (Kant, 1967: 196). Na ovoj razini mišljenja, kada je naglasio različitost prirodnog i moralnog agensa u čovjeku, Kant prelazi na objašnjenje neophodnosti mirovnog stanja u svjetskim razmjerama, ideju koja se naslanja na temeljne principe njegove filozofije morala. Naime, ako je sama čovječnost sinonimna dostojanstvu, to znači da čovjeka nijedan drugi čovjek ne može upotrebljavati kao sredstvo, već samo kao svrhu. U tome se sastoji dostojanstvo njegove ličnosti, kojom se od puke biološke datosti (individualnosti) uzdiže do svetosti ličnog postojanja. Kant je želio da otkrije apriorne uslove moralnog djelanja, pronašavši ih u specifičnom ustrojstvu ljudske prirode, a zatim ih poveže sa političkim u skladnu cjelinu. S obzirom na to da se um može posmatrati kao začetnik vlastitih principa, nezavisno od

¹ Slaganje neke radnje sa zakonom dužnosti jest zakonitost (*la galitas*) – slaganje maksime radnje sa zakonom njene čudorednosti (*moralitas*) (Kant, 1967: 27).

² Njegova je dužnost da se od sirovosti svoje prirode od životinjstva (*quad actum*), sve više uzdiže do čovječnosti s pomoću koje je sposoban da sebi postavlja svrhe... da bude dostojan čovječnosti koja stanuje u njemu (Kant, 1967: 191).

tuđih uticaja, kao praktični um, on se može uzeti kao volja svih umnih bića i može se pripisati svim umnim bićima, jer samo pod idejom slobode naša volja u praktičnom pogledu može biti slobodna. Iz ovih ideja proistekla je svijest o zakonu djelanja, da se subjektivna načela moraju uvijek shvatiti tako da važe objektivno, što nas nužno dovodi do Kantove šire eksplikacije *vječnog mira*.

Međutim, svjetski mir o kome govori Kant nije samo forma političke zajednice već poredak utemeljen u republikanizmu, odnosno zakonu kome se svaki narod mora pokoravati, a pri tome svaki član kao građanin ostaje slobodan. Ukoliko je rat nužno sredstvo za rješavanje međudržavnih sporova, a za pravo zadovoljenje imperijalnih aspiracija velikih država u odnosu na male, u dosadašnjoj istoriji, Kant predlaže *preliminarne članove vječnog mira među državama*, koji bi osigurali njegovu utemeljenost u budućnosti (Kant, 1967: 120–125). Prvo, insistira na tome da nijedan mirovni ugovor ne treba smatrati valjanim ako je sklopljen tako da prećutno sadrži povod budućem ratu. Drugo, nijednu državu, bez obzira na to da li je ona velika ili mala, ne može druga država steći naslijeđem, zamjenom, kupovinom niti darivanjem. Treće, stajace vojske (*miles perpetus*) trebaju vremenom potpuno nestati. Četvrto, države se ne smiju zaduživati zbog vanjskih državnih razmirica. Peto, nijedna se država ne smije nasilno uplitati u ustav i vladu druge. Šesto, nijedna država u ratu s drugom ne smije dopustiti takva neprijateljstva koja bi budućem miru nužno onemogućila međusobno povjerenje.

Očito, da bi bila moguća konačna uspostava mira, neophodno je da postojeće države zadovolje određene (preliminarne) kriterijume, kako bi mogućnost uvođenja svjetske države bila realno ostvariva u praksi. Kant predlaže dvije vrste obaveza u formi preporuka. Prva je da se prilikom sklapanja mira mora uzeti u obzir da se njegovim odredbama u stvari ne nagovještava *imply* novi rat, pa je riječ o primirju, a ne valjanom mirovnom ugovoru. Druge stavke vezane su za poimanje značaja državnog suvereniteta, prema čemu se države ne mogu smatrati sredstvom, već ciljem (slobodnog) globalnog okupljanja u međunarodni politički poredak, što je moguće samo ukoliko se države međusobno poštuju i ne miješaju u ustavne nadležnosti i vladu drugih, isto kao što se države ne mogu dobijati po pravu naslijeđa kao roba na tržištu. Osim toga, ukidanje stalnih vojnih formacija i zabrana zaduživanja zbog nekog spoljopolitičkog interesa predstavljaju solidan osnov, nužan preduslov koji je neophodno ispuniti da bi se prešlo u višu fazu svedržavnog jedinstva i ostvarila svrha cjelokupne istorije ljudskog roda, oličena u novom svjetskom poretku. Međutim, ono što čini humanističku stranu kantovske utopijske vizije sadržano je u principima slobode, jednakosti i pravde na kojima treba da

se gradi buduća zajednica. Tu nužnost svjetske zajednice koja bi bila garant svjetskom miru, jer bez toga mir ne bi bio moguć, Kant utvrđuje na načelu jednakosti (samostalnosti) svih država članica, poredak u kome nijedna od postojećih država ne treba da ima primat. Ukidanjem hijerarhije, odnosa podređenosti i nadređenosti, viših i nižih naroda (država), smanjio bi se rizik od potencijalnih neprijateljstava i ratova, uveo harmonični poredak naroda u kome nijedan nema privilegovano mjesto, već svi zajedno čine politički mozaik sastavljen od različitosti koje svrsishodno garantuju cjelini njen čvrsti pravno-politički poredak.

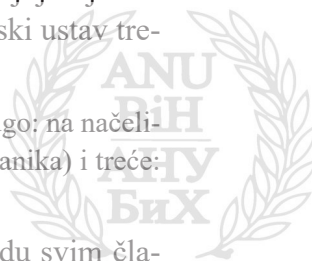
U drugom odjeljku Kant sintetički zaključuje da bi se prevazišlo prirodno stanje (*status naturalis*), stanje rata, potrebno je da se mirovno stanje uspostavi na temelju Prvog definitivnog člana vječnoga mira da građanski ustav u svakoj državi treba biti republikanski. Ovim Kant obrazlaže ideju da sveukupno zakonodavstvo treba da se temelji na ideji izbornog ugovora. Ideal Republike nije samo politička ili konstitucionalna forma države već cjelokupni društveni život, odnosno način na koji se javna stvar pojavljuje njenim članovima, slobodnom (javnom) upotrebom uma, pa republikanski ustav treba da je zasnovan:

...na načelima slobode svih članova jednog društva (kao ljudi); drugo: na načelima ovisnosti svih o jednom zajedničkom zakonodavstvu (kao podanika) i treće: na zakonu jednakosti svih (kao građana države).

Prema ovome, republikanski ustav treba da osigurava slobodu svim članovima društva koji uvažavaju jedinstveno zakonodavstvo i time od podanika, prema načelu jednakosti, postaju građani države. Čovjek kao građanin, kome su garantovana politička i građanska prava, odnosno prava čovjeka, jeste kamen temeljac svjetske zajednice u kojoj se poštuje jedinstveni republikanski ustav. Kant rezonuje da su oblici država (*civitas*), odnosno oblici vlasti (*forma imperi*), autokratija, aristokratija i demokratija (vladarska vlast, plemićka vlast i narodna vlast), dok su oblici vladanja (*forma regiminis*) republikanizam i despotizam, no njega više interesuje kako se država služi svojom punom vlašću, sam princip vladanja, nego analiza mogućih oblika državne vlasti:

Despotizam je samovoljno postupanje države mimo zakona koje je ona sama donijela, a gdje se vladar javnom voljom služi kao svojom privatnom. (Kant, 1967: 121)

Ako se država samovoljno odnosi prema sopstvenim zakonima, dok vladar svoj privatni interes proglašava za javni interes, izgubljeno je osnovno jamstvo koje može da osigura vječni mir. Despotiski oblik vladavine onemogućava

svjetski mir, tako da je razlika između oblika države (*forma imperi*) i oblika vladanja (*forma regimines*) kako se država služi svojom vlašću krucijalna za mogućnost stvaranja svejedinstva na razini globalnog poretka. Kantovo rešenje problema ide malo dublje. On smatra da izvršna vlast mora biti odijeljena od zakonodavne, jer samo tako država kao rezultat ujedinjene volje građana ne može postati predmetom nečije zloupotrebe za vlastite egoističke ciljeve i privatne potrebe. Svjetska država, kao i svaka pojedinačna država njena članica, mora biti cjelina sastavljena od tri nezavisne grane vlasti: legislativne, egzekutivne i sudske. U tom slučaju legislativna volja vlasti ima legitimitet osnovan na republikanskom Ustavu, samostalnom sudstvu i zakonodavnim institucijama.

U tom kontekstu svaki autoritarni oblik vladavine onemogućavao bi stvaranje svjetske zajednice zasnovane na ideji federaliteta i hospitaliteta, što ujedno predstavljaju drugi i treći član definitivnog mira. Put ka miru je proces u kome se ujedinjuju slobodne države na savezu mira (*faedus pacificum*), da bi se stvorila univerzalna država sastavljena od slobodnih naroda (*civitas gentium*):

Pravo naroda treba se temeljiti na federalitetu slobodnih država. (Kant, 1967: 126).

Ovo sveopšte ujedinjenje različitih naroda svijeta može se postići ukoliko se radi o savezu slobodnih (republikanskih) država i na tome treba obezbjeđivati uslov za stvaranje vječnog mira, kako se o tome govori u *Drugom definitivnom članu vječnog mira*. U *Trećem definitivnom članu vječnog mira* podvlači se:

Pravo građana svijeta treba se ograničiti na uvjete općeg hospitaliteta. (Kant, 1967: 127)

Svjetsko-građanski ustav koji se preferira kod Kanta, i prema čemu njegovo učenje može biti nezaobilazan dio svjetske pravno-političke kulture, sadržan je u ideji *prava građanina svijeta*, na čemu se temelji izvorna saglasnost njegove ideje uma kao zakonodavnog načela u oblasti prakse sa kosmopolitskim idealom. Ideja hospitaliteta – gostoprimstva princip je međunarodnog prava koji treba da se bazira na tome da građanin, ukoliko se nađe na tlu neke druge države, bude priman prijateljski. Ovaj uslov opšteg hospitaliteta u skladu je sa Kantovom filozofijom morala, idejom o jednakosti svih ljudi na planeti, što izvire iz naše slobodne, umne prirode.

Kretanjem kroz složenu analizu pojma mira, Kant dolazi do ključnog stava o jamstvu vječnog mira. U Prvom dodatku spisa *Prema vječnom miru*, navodi se:

To jamstvo ne daje ništa manje doli velika umjetnica priroda (natura daedole rerum), u čijem se mehaničkom tijeku jasno razabire svrhovitost kojom ona ljude, i mimo njihove volje, kroz neslogu vodi slozi. (Kant, 1967: 130)

Ovim riječima Kant donekle odstupa od svog prosvjetiteljskog povjerenja u moć čovjekovog razuma da obuzda sopstvenu samovolju, vjerujući da to može učiniti samo *velika umjetnica priroda*. Kao biće koje može da čini slobodno ono što mu nalaže savjest, čovjek nije samo puka karika u lancu kazualiteta, on je neko ko se povinuje višoj svrhovitosti prirode, što je detaljnije objašnjeno u *Kritici moći suđenja*, i može (samo)uzrokovati procese kojim se izlazi iz mehaničkog poretka koji vlada u empirijskom svijetu. Ta skrivena svrhovitost je razlog što čovjek, makar i nevoljno, kroz neslogu dolazi do sloge, odnosno kroz ratove uspijeva da dođe u gravitaciono polje vječnog mira:

Mi je zovemo sudbinom ako se sve to događa pod prisilom jednog nama nepoznatog uzroka, a providnost ako nam svrsishodnost svijeta nameće misao o dubljij mudrosti nekog višeg uzroka koji je upravljen objektivnoj krajnjoj svrsi ljudskog roda i koji unaprijed određuje taj svjetski tijek. (Kant, 1967: 131)

Kantova ontologizacija pojma mira nužno pretpostavlja krajnju svrhu ljudskog roda, kao regulativnu ideju uma, kojom se može objasniti smisao svijeta i nekog višeg uzroka iz koga izvire upravo taj smisao. Sudbina ili providnost, veli Kant, to su samo naši termini za određivanje transcendentnog uzroka koji apriori upliviše svjetskim zbivanjima. Providnost je neshvatljiva umu. To su Ikarova krila, kojima, uprkos *Dedalovim zabranama*, letimo prema sjaju svjetlosti čiju suštinu ne možemo razumjeti. Pa ipak se može razlučiti da je priroda providnosti takva da je osigurala da čovjek može živjeti svuda na planeti, pa ljudski um može da postavlja dužnosti u pogledu moralnih svrha, i da su međunarodno pravo i pravo građanina svijeta jamstvo sveopšteg mira. Kao što vidimo, ideja uzroka, odnosno svrhe, postala je najvažniji formalni princip, osnov Kantove racionalne slike svijeta, i kako je opet isticanje te uzročnosti u interesu ljudske slobode najvažnija ideja u moralnom svijetu, pa te dvije sfere bitno odijeljene, određuju viši smisao ljudskog načina postojanja i posredno postaju neoborivi dokaz o potrebi organizacije društva koje bi svrsishodnije odgovaralo ljudskoj prirodi, što nas dovodi do *Tajnog načina vječnog mira*.

Pokušavajući da objasni način na koji se može ostvariti trajni mir, Kant preuzima stari platonistički koncept iz *Države* o neophodnosti učešća filozofa u javnom životu. Ujedno to jeste suština njegovog *Tajnog članka vječnog mira*:

Države naoružane za rat trebaju zatražiti savjet u maksimama filozofa o uvjetima koji bi omogućili vječni mir. (Kant, 1967: 136)

Predlaže se da filozofi slobodno govore o uslovima rata i mira, a ne juristi i pravnici, i tako postavljen princip političkog života dovodi se neposrednije u vezu sa filozofskom refleksijom. Poseban povod za ovaj stav predstavlja nemoć političara da trajnije uspostave mir ukoliko za načelo svog djelovanja ne uvažavaju filozofsko mišljenje:

Da će kraljevi postati filozofi ili filozofi kraljevi, to se ne može očekivati, a nije ni poželjno, jer posjed vlasti kvari slobodno umno rasuđivanje. (Kant, 1967: 137)

Razlika između politike koja vodi računa o filozofskom promišljanju političkog i one koja to ne čini je ogromna. Kant ne prihvata tezu iz *Države* da upravljači treba da postanu filozofi, ili filozofi upravljači, jer vlast kvari ljudsku prirodu, ograničava slobodu mišljenja. Za filozofe je prava stvar da ne da budu u posjedu moći, već da tu moć, koristeći savjetodavnu funkciju u društvu, mijenjaju, pa takva djelatnost filozofa podrazumijeva slobodu govora i slobodu javnog iznošenja stavova da bi se uticalo na djelovanje u dobrom pravcu i postizanje mirovnog rešenja. Ako politika kaže: *Budite mudri kao zmije*, moral tome dodaje ograničavajući uvjet u maksimi takođe biblijskog prizvuka: *I nevini kao golubovi*. Na ovaj način Kant želi da poveže politiku i etiku, vjerujući da je trajan mir moguće postići samo uz poštovanje principa morala. Putokaz prema vječnom miru je deontološki nalog koji se temelji na slobodnoj odluci kao dužnosti ljudskog načina postojanja. Time se onemogućava u praksi upravljanje ljudima jednog političkog moraliste, u korist moralnog političara koji poštuje moralni zakon, i republikanski oblik vladavine, postavlja se zakonski autoritet nasuprot despotskoj vladarskoj moći.

U suštini, Kant se protivi svim oblicima despotske vladavine, jer način totalitarnih oblika vladanja nikad ne može dovesti do vječnog mira. Svaki despotizam osniva se na sofističkim maksimama za osvajanje vlasti:

1. *Fax et exusa* (Iskoristi zgodnu priliku da se samovoljno domogneš vlasti).
2. *Si fecisti nega* (Poreci da je rat tvoja krivica).
3. *Divide et impera* (Sijanje razdora) (Kant, 1967: 146).

Ovim smo konačno stigli do ideje da samo demokratske uprave u državama mogu napraviti svrhoviti prelaz prema mirovnom stanju i čovjeka uzvisiti do moralnog postojanja, omogućiti da se ljudski rod izvede od ropstva do slobode. Čovjek se može transformisati u razumno – moralno biće tako što

će se uzdići iznad sukoba prirode i razuma, prema pravilima koja proističu iz kategoričkog imperativa moralnog zakona. Ovo proizilazi iz antropološkog osnova naše slobodne i razumske prirode koja teži da nametne red u raznovrsnim, i protivrječnim impulsima, unutrašnjim i spoljnim. To može doprinijeti da etika postane sastavni dio politike, što znači da svako samovoljno otimanje vlasti, namjerno produkovanje unutrašnjih podjela i svaki oblik autoritarne političke volje da prema svojim interesima upravlja političkim procesima narušava načelo: Ako hoćeš mir, čini pravdu! Težiti za pravdom znači težiti za vječnim mirom, kretanjem čija je svrha ostvarenje moralnog imperativa: “Radi tako da možeš htjeti da tvoja maksima postane opći zakon”. Takva svrhovitost, individualno i na planu svečovječanskom, ne treba da zavisi *od fizičke ili spoljašnje prisile*, već da izvire iz slobode moralne savjesti. Zbog toga prvo načelo moralne politike glasi:

Narod ne treba udružiti u državu isključivo prema pravnim pojmovima slobode i jednakosti. (Kant, 1967: 146)

Prema ovome, politika utemeljena na moralnim načelima može da bude preduslov stvaranja država u kojoj je ustav uređen čistim pravnim načelima, zasnovan na slobodi i jednakosti, principima koja su data apriori čistim umom:

Moralno zlo ima osobinu, neodvojivu od njegove prirode, da se u svojim namjerama samo sebi suprotstavlja i da se uništava (osobito u odnosu istomišljenika) te tako makar u laganom napredovanju ustupa mjesto moralnom načelu dobra. (Kant, 1967: 146)

Postoji jasan način na koji Kant uvodi moralnu racionalnost u sferu politike i postaje apologeta stava koji će mnogo kasnije biti ključ za pravno utemeljenje ideje ljudskih prava. On kaže: “S ljudskim pravom treba postupati kao sa svetinjom” tako da se moralno zlo samo sebi suprotstavlja i ne može biti osnov solidnijeg političkog sistema, već prije ili kasnije mora uvažiti moralno načelo dobra, ukoliko se želi postići cilj, oličen u demokratskoj političkoj zajednici.

Ovom idejom o povlačenju zla pred principom moralnog dobra, u sferi moralnog ponašanja u političkim zajednicama, Kant odaje priznanje svom prosvjetiteljskom idealu društvenog progresa. Utoliko što *istinska politika ne može učiniti niti jedan korak a da se prije toga ne pokloni moralu*. Mir kao dužnost može biti postignut samo ako je prethodno ostvarena nužna veza između etike i politike, kao preduslov stvaranja pravne (demokratske) države:

Ako je naša dužnost ... onda vječni mir, koji mora doći nakon onog što se do sada pogrešno nazivalo mirovni ugovori ... Zadatak je koji rješavamo postupno. (Kant, 1967: 147)

Međutim, osnovano je postaviti pitanje o realnosti *svjetskog mira*, kao stvarnog zaustavljanja sukoba među pojedinim grupacijama u društvu, narodima i državama. Kant vjeruje u budućnost mira kroz stabilnost pravnog poretka do kojeg se dolazi postupno, promjenom političkog sustava prema moralnim načelima. U tom smislu mir je dužnost svakog ponaosob, ostvarenje regulativne ideje uma, racionalni izbor naše moralne prirode koja kao krajnju svrhu postavlja mir kao najveće političko dobro, to je uspostavljanje svjetsko-građanskog poretka na principu mira, odnosno društvenog stanja u kome trena da se zaustavljaju sve destruktivne aktivnosti.

U kojoj mjeri je opravdana Kantova vjera u realno ostvarenje svjetskog mira u budućnosti?

Ako pogledamo ljudsku istoriju, rat je ključni činilac različitih istorijskih etapa, pa je istorija svijeta zapravo istorija nasilja. U XX vijeku, dva svjetska rata označila su negativnu prekretnicu u pogledu milionskih žrtava, *me-gaumiranja*, koje naročito pogađa civile. Nova tehnološka otkrića pogoduju stvaranju sve savršenijeg naoružanja za masovno uništenje nedužnih ljudi, dovode do rizika svjetskog sukoba sa najtragičnijim završetkom, istrebljenjem ljudske vrste.

Zbog toga Kantov ideal *svjetskog mira*, ma koliko izgledao utopistički, valja uzeti u razmatranje uvijek iznova, jer doba u kome živimo nije samo prijetnja miru već može biti uvod u kraj ljudske civilizacije. Permanentno obnavljanje sukoba na različitim geo-strateškim tačkama na planeti, odmjera-vanje imperijalnih sila, oprobavanje nagomilanog arsenala oružja, nosi rizik koji može imati nesagledive posljedice. Aporja između mira i ne-mira sve više prerasta u aporiju mir – apokalipsa, pa je druga strana medalje ili mir, ili totalno uništenje čovječanstva. Suočavanje sa činjenicom da kultura laži potiskuje kulturu istine, u zavisnosti od moćnika koji prezentuju (konstruišu) činjenice, preko svojih medijskih kanala, mobiliše ljude da misle u željenom pravcu, otežava unutrašnju katarzu, osviješćenost u pogledu postojanja stvar-nih interesnih i finansijskih grupacija koje stoje u pozadini ratne mašinerije. Novi svijet sa svojim oružjem za masovno uništenje, istovremeno i amnestija od krivnje koju proklamuje svaka od sukobljenih strana, sprečava zdravora-zumsko mišljenje, stvarni otpor novim *jahačima apokalipse*, koji rat kao ono što je nenormalno predstavljaju kao normalnost.

U naše vrijeme sklopljen je izvjestan savez između rata i nasilja, s jedne, i virtuelne medijske prezentacije, s druge strane, koja stvarima daje imaginarno značenje. Ovdje se pojavljuje jedna pukotina, koja daje za pravo Kantovom rasuđivanju i njegovom poimanju individualne moralne odgovornosti, koja

treba da je racionalni imperativ naše čovječnosti. Odgovornost treba da je dominantna karika u postizanju svjetskog mira i otpora svakoj vrsti nasilja koje narušava ljudsku ličnost i njeno dostojanstvo. Bez obzira na paradoks kantovske pozicije o izgledima svjetsko-građanske države, utemeljene na miru, legitimno je njegov odgovor povezati sa racionalnim izborom, kojim se može ukidati iracionalnost nasilja sa njegovim pogubnim djelovanjem na sudbinu čovječanstva. Čak i da u skrivenim planovima prirodi postoji klica opravdanja rata, što potvrđuje njegovu prisutnost na pozornici istorije, savremeno čovječanstvo treba da uvaži ideju mira, inače će nestati sa lica zemlje. Bez jedinstva slobode, morala i politike, jedinstva moralnosti i praktične mudrosti, nema ostvarenja Kantovog utopijskog projekta. Put ka miru je otvorena mogućnost, zavisi od racionalnog agensa u nama, kao prevladavanje naše biološke prirode, i po prvi put, uslijed naše tehnološko-medijske povezanosti, može biti temelj na kome se osniva ujedinjeno čovječanstvo. Svjetski mir treba da je zadatak princip mirovnih politika, plan koji mora da se svrhovito postavlja pred čovjekom kao umnim i moralnim bićem, inače će svjetski ne-mir u sadašnjim tehnološkim mogućnostima biti razoran za ljudsku civilizaciju i čovjeka.

Literatura

- Arent, Hana. Kantova politička filozofija, u: *Moderno čitanje Kanta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 2005.
- Čičovački, Predrag. Možemo li se nadati Večnom miru?, u: Čičovački Predrag (ur.). *Zvezdano nebo i moralni zakon: Eseji o Kantovoj filozofiji*, Jasen, Beograd 2005.
- Dostanić, Dušan. *Kantov projekt večnog mira*, Institut za političke studije, Beograd 2015.
- Kant, Imanuel. *Kritika čistog uma*, BIGZ, Beograd 1976.
- Kant, Imanuel. *Kritika praktičnog uma*, BIGZ, Beograd 1979.
- Kant, Imanuel. *Metafizička ćudoređa*, Veselin Masleša, Sarajevo 1967.
- Kant, Imanuel. *Metafizika morala*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad 1993.
- Kant, Imanuel. *Nagađanja o početku istorije čovječanstva*, u: *Um i sloboda*, Velika edicija ideja, Beograd 1974.
- Kant, Imanuel. *Pravno-politički spisi*, Politička kultura, Zagreb 2000.
- Kant, Imanuel. *Večni mir*, Gutenbergova galaksija, Beograd – Valjevo 1995.
- Kučinar, Zdravko. *Nezaobilazni Kant*, Beograd 2005.
- Löwith, Karl. *Svjetska povijest i događanje spasa*, August Cesarec – Svjetlost, Zagreb – Sarajevo 1990.
- Mertens, Tomas. *Budućnost Kantovog večna mira*, u: Basta, Danilo (ur.). *Aktuelnost i budućnost Kantove filozofije*, Gutenbergova Galaksija, Beograd 2004.
- Vajl, Brik. *Problemi Kantove filozofije*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad 2010.

KANT'S IDEAL OF PEACE

Summary: In this article, the author attempts to elaborate on the state of peace as an ideal of enlightenment, and the basis for cosmopolitanism, as opposed to the irrationality of violence, as well as the assumptions upon which to build the civilization of peace in Kant's teachings. Special considerations are given to the idea of republicanism and the rule of law, as an optimal framework for attaining world peace as well as the morality and wisdom of human nature and the unity of ethics and politics as its basis, in order to achieve from an individual level – a world civil state.

Keywords: world peace, mind, morality, politics, world civil state, enlightenment

